ІГОР ВОЛОШЕНЮК

Вплив Галицько-Волинського князівства на формування Литовської держави
(поч. XIII ст. - 1260-ті рр.)
(повідомлення)

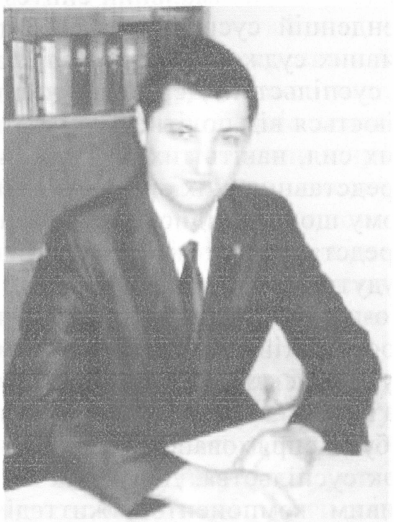

Ігор Волошенюк народився 17 жовтня 1987 року в м. Суми.

Випускник гімназії №14 м. Луцька. Ще зі шкільних років цікавився історією, був переможцем міської олімпіади з історії 2003/2004 навчальних років і призером всеукраїнської інтелектуальної гри «Шанс» при Університеті лінгвістики і права (м. Київ).

Закінчив історичний факультет Волинського національного університету ім. Лесі Українки за спеціальністю «історія», а також Університет внутрішніх справ за спеціальністю «право». Під час навчання на історичному факультеті був членом студентської ради при Міністерстві освіти України. У складі групи кращих студентів історичного факультету в рамках програми обміну студентами був на навчанні в університеті міста Пьотрик Трибунальський (Польща). Учасник 1-ї Міжнародної науково-практичної конференції аспірантів і студентів «Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне і майбутнє» і співавтор однойменного збірника (м. Луцьк, 2007 рік).

Працює вчителем історії.

Вступ. Головною метою цієї доповіді є вивчення переходу від конфедерації племен аукштайтів та жемайтів до спільної держави під владою князя Міндовга під призмою впливу на цей процес Галицько-Волинського князівства.

Короткий аналіз відносин між Галицько-Волинським князівством та литовцями подає у своїй роботі М. Котляр. П. Урбан та А. Крауцевіч здійснили аналіз етнічного та територіального складу цього князівства балтів часу його виникнення у XIII ст., дослідження у галузі княжої генеалогії останнього провів Л. Войтович. Проте в українській, білоруській та польській історіографії переважає вивчення і трактування руcько- та польсько-литовських відносин того часу як впливів насамперед на власні держави і меншою мірою приділяють увагу іншій стороні цих відносин. Чіткий аналіз творення власне литовської держави здійснило декілька польських дослідників, як-от Г. Ловмянскі, але у висновках вказано абсолютно переважаючу роль католицьких орденів у цьому контексті, фактично мінімізуючи вплив руських держав на цей процес. Тож є потреба відобразити вплив Галицько-Волинського князівства на Литву у даний період, зробивши відповідні висновки.

Постановка завдання. Відобразити вплив Галицько-Волинського князівства на формування литовської держави на початку XIII ст. - 1260-х рр. шляхом простеження розвитку їх взаємодії, проаналізувати наслідки першої та другої коаліції цих держав, зробити висновок про роль цих відносин у становленні литовської держави.

Результати дослідження. Станом на початок XIII ст. над Німаном проживали східнобалтські племена аукштайтів та жемайтів. Вони очолювалися князями, котрі об'єднувалися заради отримання спільної вигоди, зокрема для ведення нападів на Русь та Мазовію, Малопольщу. Таким чином сформувалася конфедерація Аукштайтії та Жемайтії, координацію діяльності якої проводили старші (великі) князі, династії яких сформувалися не пізніше XI-XII ст.

Існування такої конфедерації давало досить активно про себе знати на Волині на протязі другої половини XII ст., за часів правління князів Мстислава Ізяславича та Романа Мстиславича. По смерті останнього у 1205 р. Волинь знову стала об'єктом грабіжницьких нападів з боку литовців (певно, аукштайтів загалом), а Чорна Русь, на яку мали вплив попередні володимирські князі, остаточно перейшла під контроль аукштайтських правителів. Із високою вірогідністю можна сказати, що прикордонна Берестейщина після 1205 р. піддавалася неодноразовим нападам зі сторони своїх північних сусідів, проте у галицько-волинському літописі міститься згадка лише про найбільший напад литовців, котрий сягнув Турійська, Комова та Червеня.

Та у 1215 р. князем у Володимирі став Данило Романович, який разом зі своїм братом Васильком розпочав політику збирання волостей, тож вони мали змогу повернути свої війська не в бік Галичини чи Угорщини, Малопольщі чи Мазовії, а в бік Литви. Зважаючи на це, а також на можливі у майбутньому військові дії із Данією, аукштайтські та жемайтійські князі уклали у 1219 р. із Романовичами мирну угоду. Фактично ж 1219 р. став переломним у взаємовідносинах литовців та русичів,

© Волошенюк І., 2019

адже він знаменував собою початок їхньої першої коаліції, котра проіснувала до 1240-х рр.

Так, вже у 1220 р. литовці на вимогу Данила Романовича почали здійснювати напади на землю малопольського князя Лєшка Білого. Якщо для Володимирського князівства ця коаліція мала відомий результат, то для Аукштайтії це означало звільнення від вторгнень поляків, а напади на Волинь компенсувалися активізацією нападів на інші руські землі, зокрема новгородську та смоленську, а також на Малопольщу; окрім того, можна було надавати суттєвішу військову підтримку чуді та Ордену мечоносців у їх боротьбі із новгородськими та суздальськими князями.

На підтвердження тільки-но сказаної думки виступає участь литовців у боях із новгородцями поблизу міст Пертуєва у 1219 р. та Кесі у 1222 р., а також договір 1225 р. литовців із курами, земгалами, полоцькими русичами та Орденом мечоносців.

Наприкінці 1220-х – на початку 1230-х рр. поведінка мечоносців, а відповідно й чуді змінилася із союзницької на відверто ворожу, а прусам було не до мечоносців - на їхні землі розпочалася експансія Тевтонського ордену. За таких обставин руські князівства - Галицько-Волинське й Полоцьке та інші племена байтів (зелони, земгали, кури) лишилися вірними своєму союзові із Аукштайтією та Жемайтією.

Тим часом, по смерті свого старшого брата Довспрунка (до 1229 р.), найвпливовішим серед старших князів Аукштайтії став Міндовг. Він використав початок війни із Орденом мечоносців для укріплення своєї влади у власному племінному союзі, а також в Жемайтії, де на той час правив його свояк Вікінт. У 1236 р., під час вторгнення мечоносців, чуді та псковичів на землі курів, у битві під селищем Аа, неподалік Шауляя, їх розгромило об'єднане військо аукштайтів, жемайтів та земгалів, а також, скоріше за все, русичів Чорної Русі та курів.

Після цього Міндовг починає формувати федеративне князівство власне в Аукштайтії: він сам був правителем Дяволтви, у 1238 р. його васалом стає правитель Нальщан Довмонт, влада Міндовга також поширювалася на Литву надніманську та Чорну Русь. Міндовг зосереджує у своїх руках питання зовнішньої політики, оголошення війни і миру, а інші змушені були йому підкорятися.

Так, навесні 1238 р. військо литовців та русичів новгородецького (в Чорній Русі) князя Ізяслава Микулича на чолі із самим Міндовгом здійснило похід у Мазовію, на підтримку інтересів Данила Романовича та своїх власних. Наприкінці 1230-х рр. неназваний аукштайтський князь правив навіть у Смоленську. У 1240 р. литовці (аукштайти) окупували увесь південь новгородської землі, майже до самого Новгорода. У 1242-1249 рр., коли вибухнуло перше визвольне повстання прусів проти Тевтонського ордену, то Міндовг виступив одним із головних союзників прусів.

Міндовг прагнув також встановити свою владу і в Жемайтії, проте натрапив на опір місцевого старшого князя Вікінта, котрий був у союзі із Товтивілом та Едивілом. Так у другій половині 1240-х рр. у Жемайтії та Аукштайтії розгорнулася міжусобна війна, котра мала своїм наслідком війну між Галицько-Волинським князівством та Литвою. Міндовг вкотре використав цю війну у справі зміцнення своєї влади, проте тут з'явилися нові тенденції: своїм племінникам Товтивілу та Едивілу він не надав уділу, а володіння убитих у війні 1249-1252 рр. князів Булевичів перейшли до його власних.

У 1254 р. все ж було укладено мирну угоду між Галицько-Волинським та литовським королівствами, яка започаткувала нову, другу коаліцію між цими державами, яка протривала до 1269 р. Власне у час другої коаліції до справи розбудови литовської держави під владою сильного великого князя долучилися і сини Данила Романовича - Шварно та Роман - як васали; та вже у 1264-1269 рр. Шварно і сам стає великим князем литовським. Назва «Литва» стає новою назвою Аукштайтії.

Висновки. Запропоноване повідомлення дозволяє зрозуміти роль Галицько-Волинського князівства у процесі творення литовської держави як у військово-політичному, так і у внутрішньополітичному аспектах. Практичним значенням цієї доповіді є розкриття даного процесу у колі молодих науковців.

Література

1. Войтович Л. Князівські династії Східної Європи (кінець IX - початок XVI ст.). - Л., 2000. - 648 с.
2. Галицько-Волинський літопис. - Лондон: Стейт коледж, 1967. - 342 с.
3. Грушевський М. С. Історія України-Руси: В 11 т, 12 кн. - Т. 2. - К.: Наук, думка. - 1992. - 640 с.
4. Киричук М. Волинь - земля українська: Навч. посіб. - Луцьк: Волин, обл. друк., 2000. - 516 с.
5. Кіндер Г., Хільгельман В. Всесвітня історія: Лу-АЙав: Пер. з нім. -К: Знання-Прес, 2001. -632 с.
6. Котляр М. Ф. Галицько-Волинська Русь. - К.: Вид. дім «Альтернативи», 1998. - 336 с.
7. «Великая хроника» о Польше, Руси и их соседях XI-XIII вв. / Под ред. В. Л. Янина. - М.: Наука,1987.-259 с.
8. Гимбутас М. Балты. Люди янтарного моря / Пер. с англ. С. Федорова-М.: ЗАО Центрполиграф, 2004. - 223 с.
9. Костомаров Н. И. Русская история в жизнеописаниях ее важнейших деятелей. - М.: Изд-во Эксмо, 2004.- 1024 с.
10. Новгородская первая летопись старшого и младшего изводов / Под ред. и с предисл. А. Н. Насонова.-Л., 1950.996 с.
11. Полное собрание руських летописей. - Т. 35: Летописи белорусско-литовские. -М.: Наука, 1989. -1014 с.
12. Краўцэвіч А. Стварэнне Вялкага княства Літоускага. - Rzeszów, 2004 - 238 с.
13. Lowmiański H. Prusy-Litwa-Krzyzacy-Warszawa, 1989.- 346 s.
14. Lowmiański H. Stadia nad dziejami Wielkiego Ksiastwa Litewskiego.-Poznan, 1983.-245 s.
15. Ochmiański J. Historia Litwy.- Wroclaw; Warszawa; Krakow, 1989.-507 s.